

*Farkas Ádám kormánytisztviselő,
Honvédelmi Minisztérium, Jogi Főosztály
Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Jogtörténeti Tanszék, egyetemi tanársegéd*

Horváth Livia

Zuhanó pályán csúcsra járátva? Gondolatok a védelmi tevékenységek kiszervezésének történetiségéről*

I. Bevezetés

A kapitalizmus fejlődésének számos csúcspontja volt a válságok által képviselt hullámvölgyek között. Ezek a csúcspontok mindig valamiféle extenzív fejlődésre épültek,¹ amely épp úgy jelenthette a fizikai, térbeli terjeszkedést, mint az egyes államok és társadalmak körében történő terjedést és átvételt, vagy a technológiai fejlődés, majd a tudomány egyre szélesebb terejére történő kiterjedést. A legmeghatározóbb csúcspont elvitathatatlanul ebben a történeti fejlődésívben a kapitalista világgazdaság tényleges globalizálódása volt, amely állapot a világregndszer-elmélet – és a reális valóság – szempontjából a bipoláris világregnd felbomlásával állt helyre, vagy inkább teljesedett ki.² Azt is mondhatnánk, hogy ezzel a kapitalista világgazdaság csúcsra lett járátva, hiszen fizikailag a bolygó lakott területeinek egészére hatást gyakorol, valamint lényegében a legtöbb tevékenységre nézve dominanciát szerzett.

Kevés kivétel mutatkozott a kapitalista szervezési elvek dominanciája alól, melyeket a közigazgatásban például a piaci alapon nem szervezhető feladatok körébe sorolnak. Ezek között az egyik első ilyen funkció a honvédelem ügye, vagy tágabb értelemben az állam

* A tanulmányban megfogalmazottak kizárólag a szerzők személyes véleményét tükrözik és semmilyen formában sem tekinthetők a szerzőket foglalkoztató intézmények álláspontjának.

A kutatást a Nemzeti Kiválóság Program Apáczai Csere János Doktoranduszi Ösztöndíj (A2-ACSJD-13 kategória) támogatja.

¹ A világregndszer-elmélet a kapitalista világregndszer legfőbb sajátosságaként pont azt jelöli meg, hogy jelentős innovativitás és sokrétű extenzív terjeszkedési képesség jellemzi, ami a megújulás folyamatosságát biztosítja anélkül, hogy ez a mára valóban globálissá váló rendszer mint világgazdaság egy másik világregndszerbe, egy világbirodalomba próbálna átcsapni. Vö.: Szigeti Péter: *Világregndszernézőben*. Napvilág kiadó, Budapest, 2005. 45-86. o. Immanuel Wallerstein: *Bevezetés a világregndszer-elméletbe*. L'Harmattan, Budapest, 2010. 57-90. o.

² Elvitathatatlan, hogy a tőkés világgazdaság már a második világháború előtt is nagyrészt lefedte a glóbusz egészét, azonban a technikai-közlekedési kritériumok, illetve a kommunikációs fejlődés eredményei is elkerülhetetlenül szükségesek voltak ahhoz, hogy ez a világregndszer ténylegesen globálissá váljon. Ez pedig véleményem szerint csak a bipoláris rend felbomlása után történt meg.

katonai tevékenységei. A történelmi fordulat azonban e téren hozott egy újabb csúcspontot a tőkés világgazdaság fejlődéstörténetében, mikor a hidegháború végével, majd a posztjaltai világrenddel a katonai – sőt tágabb értelemben a fegyveres védelmi – tevékenységek kiszervezése³ egy rendkívül nagy profittal kecsegtető trenddé vált.

A tőkés vilárendszer ezzel az egyik utolsó olyan területet is részint birtokba vette, amelynek a corpusába korábban nem tudott tartósan és nagy kiterjedéssel behatolni.⁴ Ezzel tehát egy újabb csúcspont elérésének lehettünk az elmúlt másfél évtizedben tanúi, amivel kapcsolatban fel kell tennünk az állam- és jogfejlődés felől a kérdést, hogy vajon nem jelent-e ez a terjeszkedés innen nézve zuhanó pályát?

A katonai tevékenységek kiszervezése ugyanis a jól látható politikai és gazdasági érdekek erőterében született meg, még hozzá meglehetősen gyors expanzióval, aminek minden hátrányát megérezhette aztán a világ akár a szabályozás, akár a fogalmi tisztázatlanság, akár a felelősségi kérdések vonatkozásában. A jogi- és különösen garanciális szempontból döntő kérdések zöme ugyanis a védelmi kiszervezés vonatkozásában tisztázatlanok és kibontatlanok még napjainkban is. Különösen igaz ez akkor, ha a kérdést az állammodellek mozgáspályáján értelmezzük a kapitalizmus fejlődésével párhuzamosan.

Jelen tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy a sokat kritizált⁵ védelmi tevékenységek kiszervezésének történetiségét a kapitalista vilárendszer fejlődési pályájával és annak államfejlődési sajátosságaival állítsuk párhuzamba, hogy aztán ebből próbáljunk meg értékes következtetéseket levonni. Ehhez persze elkerülhetetlenül szükséges a

³ A jelenségről és annak tartalmáról bővebben lásd:

Farkas Ádám: *Régi és új harca: A védelmi tevékenységek kiszervezése*. In *Közjogi Szemle*, 2013/2. szám, 59-66. o.

Farkas Ádám, Kálmán János: *A katonai tevékenységek kiszervezésének nemzetközi jogi és felelősségi kérdései*. In Farkas Ádám, Németh Imre, Konczosné Szombathelyi Márta, Szabados Eszter (szerk.): *Optimi Nostri – Díjnyertes Tudományos Diákköri Dolgozatok 2013*. Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr, 2013. 25-44. o.

Farkas Ádám, Horváth Lívia, Kálmán János: *Adalékok a katonai tevékenységek kiszervezésének megítéléséhez*. In Keserű Barna Arnold (szerk.): *Quot capita, tot sententiae, A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete I.* Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Győr, 2010. 220-242. o.

Varga Krisztián: *Civilek a harcmezőn*. MKI Tanulmányok 2009. <http://www.kulugyiinteze.t.hu/pu/b/displ.asp?id=MACSKB> (2011.11.16)

⁴ Természetesen a kapitalista gazdaság nagy felületen érintkezett a védelmi szektorral a kutatás-fejlesztés és a beszállítások piacán, de a védelmi szolgáltató ipar egy teljesen új formát hozott a védelmi szektor vonatkozásában.

⁵ A nemzetközi szakmai diskurzusban és szakirodalomban számos kritika ismert a kérdés kapcsán. Ezek között alapkérdésként jelent meg 1) a zsoldosság; 2) a jogi felelősség; 3) szuverenitás elvesztése és a valódi államiség feladása; 4) az állam tényleges méretének elleplezése; 5) a nemzetközi jogi szabályozatlanság; 6) vagy épp a korrupció. Lásd: Kateri Carmola: *Is's all contract now: Private Military Firms and a Clash of Legal Culture*. In *The Brown Journal of World Affairs*, 2006 Fall/Winter, 161-173. o., Herbert M. Howe: *Global order and the privatization of security*. In *Fletcher Forum of World Affairs*, 1998. Summer. 1-10. o., Steven L. Schooner: *Contractor atrocities at Abu Ghraib*. In *Stanford Law & Policy Review*, Vol. 16. No. 2. 557-572. o., Dino Kritsiotis: *Mercenaries and the privatization of warfare*. In *The Fletcher Forum of World Affairs* Vol. 22. No. 2. 11-25. o., Dan Guttman: *Governance by contract*. In *Public Contract Law Journal* Vol. 33. No. 2. 321-360. o., Christopher Spearin: *Not a „real state”?* In *International Journal* 2005. Autumn. 1093-1112. o., Matthew Moten: *Out of order*. In *Foreign Affairs* 2010. Szeptember/Október. 2-8. o., Zoe Salzman: *Private military contractors and the taint of a mercenary reputation*. In *Journal of international law and politics* Vol. 40:853. 853-892. o., Doug Brooks, Jim Shelvin: *Reconsidering battlefield contractors*. In *Georgetown Journal of International Affairs* 2005 Summer/fall 103-112. o., Paul C. Light: *Outsourcing and the true size of government*. In *Public Contract Law Journal* Vol. 33. No. 2. 311-320. o., Jackson Nyamuya Maogoto: *Subcontracting sovereignty*. In *The Brown Journal of World Affairs* 2006. Fall/Winter. 147-160. o., Pap András László: *Megjegyzések a nemzetbiztonsági intézkedések kiszervezésének módszertanához*. In *Állam és Jogtudomány* 2011/3.szám. 351-359. o., Pap András László: *Privatizált közfeladatok*. In *Beszélő* 2007/11. szám. 36-50. o.

kapitalizmus történetének áttekintése és az állam ezzel párhuzamos mozgáspályájának vizsgálata is.

II. A kapitalizmus történeti fejlődése

A kapitalizmus kialakulása tekintetében a szakirodalom viszonylagos egyetértésben fejt ki, hogy „a nagy földrajzi felfedezések nyomán és a hagyományos kereskedelmi útvonalak átrendeződése következtében a 16. századtól bontakozott ki.”^{6 7} A kapitalizmus kialakulása tekintetében a fentiek túl meghatározó volt még a „kettős forradalom”,⁸ vagyis az angol ipari forradalom és francia polgári forradalom is, amire utaló jelleggel Szigeti Péter is felhívja a figyelmet.

A kialakulás kérdésében a szakirodalom egységes még abban a tekintetben is, hogy a kapitalizmus kialakulása évszázados folyamatként kezelendő. Az egységes álláspont azonban itt megszűnik és a korszakolás terén eltéréseket tapasztalhatunk.

Szigeti Péter, preferálva a világszisztéma-elmélet⁹ nézetrendszerét, elismeri a hosszú 16. század¹⁰ fogalmának létjogosultságát és egyúttal a kapitalizmus négy szakaszos periodizációjáról ír, melynek állomásai és azok jellemzői az alábbiak:

- 1) *A kapitalizmus kialakulása, vagyis a feudalizmusból a kapitalizmusba*¹¹ (16. századtól a 19. század elejéig): ezen hosszú szakaszban, ahogy az elnevezés is mutatja lassan és térségenként nagyon eltérően megszűnik a feudális gazdaság és helyét a tőkés mezőgazdaságra, a már említett kettős forradalomra épülő tőkés áttörés veszi át, mely az ipari társadalom és a szabad bér munkások kora felé történő elmozdulást eredményezi.
- 2) *A szabadverseny kapitalizmus*¹² (az európai centrumban nézve a 19. század elejétől az első világháborúig): ebben a szakaszban „a tőke özönvíz előtti formáit felváltotta az értéktöbblet-termelés uralma (Marx), vagy weberiánus terminológiával a kapitalizmus irracionális formáit – rablást, hadisarcot, becsapást, kényszermunkát, stb. – a rendszeres piaci nyereségeségekhez igazodó racionális kalkuláció.”¹³ Fontos azonban itt megjelölni, hogy az egyes periódusok közt nem léteznek merev határok, mivel azokat nagyban befolyásolják a térségi történelmi sajátosságok.
- 3) *A szervezett, monopolkapitalizmus*¹⁴ (az első világháborút követően az 1970-es évekig): Szigeti itt kiemeli, hogy bár Lenin és Hilferding is kimutatta, hogy a

⁶ Szigeti Péter i.m. 2005. 17. o.

⁷ A viszonylagos szakirodalmi egyetértést tükrözi, hogy az Andor László szerkesztette 21. századi enciklopédia Világgazdaság kötete ugyanezen érvrendszer mellett a 15. századot jelöli meg történelmi kezdő időszaként. Id.: Andor László (szerk.): *Világgazdaság*. Pannonica kiadó, Budapest, 2006. 72. o.

⁸ Eric Hobsbawm által a „Forradalmak kora” c. munkájában használt terminus.

⁹ „A világszisztéma-kutatás az Annales történelemszakkola Fernand Braudel, Marc Bolch, Georges Duby és mások nevével fémjelvezhető irányzataiból nőtt ki, és a 20. század hatvanas éveitől fontos szerepet játszik a gazdaságelmélet és –történet mellett a szélesebb értelemben vett társadalomtudományokban is.” (Szigeti Péter i.m. 2005. 45. o.)

¹⁰ „... 1454-től, az olasz városállamok hatalmi egyensúlyát rögzítő lodi békétől az 1648-as vesztfáliai békekötésig terjed, amely viszont a nemzetállamokra épülő államközi rendszer kezdetét jelöli (Arrighi, Braudel, Wallerstein). Ez a periódus az olasz városállamokban és a késő középkori rendszerben – még a nemzetállami fejlődés előtt – készítette elő a formációváltást, azzal hogy jelentős mértékben kiszélesítette az európai gazdasági rendszer külső határait.” (Szigeti Péter i.m. 2005. 17.)

¹¹ Vö.: Szigeti Péter i.m. 2005 17-18. o.

¹² Vö.: Szigeti Péter i.m. 2005 18-19. o.

¹³ Szigeti Péter i.m. 2005. 18. o.

¹⁴ Vö.: Szigeti Péter i.m. 2005 19-21. o.

monopolizáció korábbi keletű dolog, mégis a centrum-kapitalizmus belső természete tekintetében az első világháborúhoz igazodó datálást tartja elfogadhatónak. Ebben a korszakban nyilvánvalóan az imperializmus és neokolonializmus korának monopóliumai váltak mérvadóvá, azonban belső korszakolás szempontjából a szervezett kapitalizmuson belül megkülönbözteti a keynesiánus jóléti alszakaszát, melyben a tőke szervezett állami közvetítése irányadó és melyet 1945-től datál.

- 4) *A globális liberálkapitalizmus*¹⁵ (1970-es évektől kezdődően): „Az 1970-es évek végétől a tőke már-már levette a polgári nemzetállami keretekben szervezett állami-politikai közvetítettségét, és a világgazdaság szuperstruktúráját elfoglalva uralkodik a gazdasági ágensek és a munkatársadalom felett.”¹⁶

Az Andor László képviselte, inkább tisztán gazdasági és gazdaságtörténeti szemléletű periodizáció ettől némileg eltérően viszont az alábbi korszakolást és korszakismertetést tárja elénk a kialakulás kérdésén túlhaladva:

- 1) *A rendszer klasszikus (szabad versenyes) szakasza*¹⁷ (19. századig): „A klasszikus korszakban a tőkés egyszerre tulajdonos és vállalkozó. Nem egyszerűen rendelkezik eszközeivel, és kisajátítja a vállalkozás hasznát, hanem szervez, újít, kombinál, irányít. [...] A verseny, illetőleg a vele járó növekedési és fejlesztési ösztön alakította ki a tőkék egyesítésének módját, amely aztán a klasszikus modell meghaladásának kulcsa is lett.”¹⁸ Itt tehát szabad vállalkozás és szabad verseny volt irányadó, mellyel kapcsolatban a klasszikus közgazdasági személet (Adam Smith: a láthatatlan kéz) az önmagára hagyva legjobban működő gazdaság ideálját emelte piedesztálra.¹⁹ Ennek a korszaknak a nemzetközi szintéren a rivalizálás és az egyenlőtlen fejlődés tekinthető fő jellemzőinek.
- 2) *Az államkapitalizmus szakasza*²⁰ (az 1929-’33-as válságtól egészen az 1970-es évekig): Ebben a szakaszban történetileg irányadó volt, hogy már a 20. század elején érezhetőek voltak az államok szociálpolitikai gazdaságbefolyásoló intézkedései. Természetesen az I. világháborút követően még a klasszikus kapitalizmus restaurációjára voltak törekvések, melyeket azonban a Nagy Gazdasági Világválság végleg anulált. Ezt követően a laissez faire kiábrándulás tárgya lett és a New Deal, majd kiteljesedő keynesiánus²¹ jóléti állam kialakította az új modellt. Ebben az új modellben lényegében az állam határozta meg a gazdaság irányát és működését, mélyen betörve a gazdaság legbelsőbb területeire is.²² Ez a szakasz lényegében a Szigeti által szervezett, monopolkapitalista korszaknak nevezett periódussal azonos.

¹⁵ Vö.: Szigeti Péter i.m. 2005 21-22. o.

¹⁶ Szigeti Péter i.m. 2005. 21. o.

¹⁷ Andor László i.m. 2006. 73-76. o.

¹⁸ Andor László i.m. 2006. 73-74. o.

¹⁹ A szerző ezzel kapcsolatban azonban kiemeli, hogy a valóságban a valóban és teljesen magára hagyott gazdaság, melyet ténylegesen valamiféle láthatatlan kéz irányított volna, vagyis a tiszta laissez faire, soha sehol nem létezett.

²⁰ Andor László i.m. 2006. 76-79. o.

²¹ Keynes elméleti konstrukciójának lényege a klasszikus és neoklasszikus kapitalista szemlélet azon tételeinek cáfolata, miszerint a magára hagyott gazdaság stabilis, és létezik egyfajta általános egyensúly. Keynes tagadta ennek létét, úgy vélte a klasszikus, magára hagyott kapitalizmus instabil és az államnak kell elhoznia a stabilitást. „A makrogazdasági politikai lényege az anticiklikus szabályozás, ami válságidőszakban a kereslettermelés, a deficitfinanszírozás feladatait rója a kormányra.” [Andor László i.m. 2006. 78. o.] A Keynes által megalapított vegyes gazdaságok modelljét többféle jelzővel szokás illeti, így például a keynesiánus, a fordista, az államkapitalista, a jóléti állam, vagy a szociális piacgazdaság elnevezésekkel.

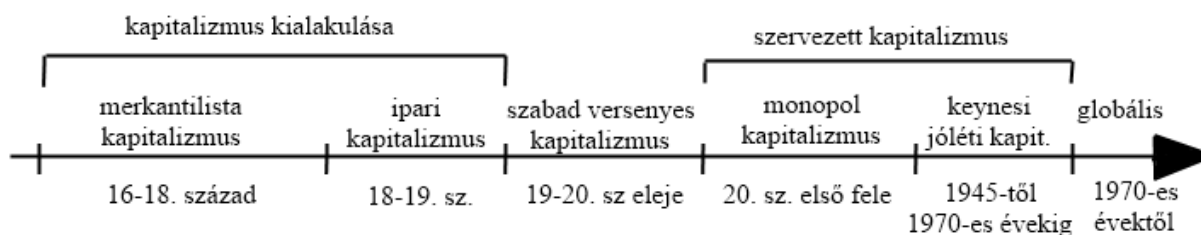
²² Természetesen ezt a modellt nem csak a szocializmus hívei illették kritikával, hanem a klasszikus kapitalizmus pártján állók is, akik közül például A. von Hayek is kiemelhető „Út a szolgasághoz” c. munkájával, melyben

- 4) A *neokonzervativizmus és neoliberalizmus szakasza*²³ (az 1970-es évek világgazdasági válságával veszi kezdetét): Ezzel kapcsolatban kiemelendő, hogy „Képviselői úgy látták, hogy a válság oka éppen az, amivel korábban a sikereket elérték: az állam beavatkozása, foglalkoztatásorientált és adóztató politikája.”²⁴ Ezen korszak teoretikusai között említhető a monetarista Milton Friedman, aki szerint az államnak nem feladata a munkanélküliség felszámolása, vagy épp Arthur Laffner, aki a kínálati gazdaságtan gondolkodójaként úgy látta az állami „túladóztatás” fogja vissza a gazdaságot. E korszakot aztán a kibontakozó globális kapitalizmus követte.²⁵

Természetesen e két a magyar szakirodalomban meghatározónak is tekinthető és nyilvánvalóan nemzetközi alapokon álló periodizáció mellett továbbiak is léteznek, így például megemlíthető Palánkai Tibor történeti korszakolása²⁶ is, melyben:

1. a kapitalizmus merkantilista szakaszát (Amerika felfedezése és a 18. század között),
2. az ipari kapitalizmust (A 18-19. század),
3. a szabadversenyessé kapitalizmust (19-20. század),
4. a szabályozott piaci kapitalizmust (1930-as évektől az 1970-es évekig),
5. és a globális kapitalizmust (1970-es évekkel kezdődően) különböztet meg.

A különböző korszakolások véges-végtelen felsorakoztatása mellett azonban fontosabb, hogy a némileg eltérő periodizációkból kirajzolható egy fejlődési ív, melyhez az állam mozgáspályája is szinoptikusan igazítható lesz.

A kapitalizmus történeti periodizációja

III. Ingamozgás: az állam modellváltozásai a kapitalizmus történetiségében

A kapitalizmus, illetve a kapitalista gazdaság történeti fejlődésének periodizációját áttekintve levonható az a következtetés, hogy az egymást követő periódusokban a gazdaság szabadságának és önállóságának korlátozottsági mértéke mindig ellentétes irányba változott ez eddig. Kis túlzással tehát azt is mondhatnánk, hogy a kapitalista fejlődésre nézve a történelem „szelleme” a jutalmazás és büntetés egymást váltó periódusait alkalmazta, ezzel igazítva a rendszert és annak fejlődését az adott kor követelményeihez.

A periodizáció ilyen megközelítését úgy is értékelhetjük, mint egyfajta ingamozgást, ahol az inga két kilengési végpontján a (szinte teljesen) szabad gazdaság, illetve ezzel ellentétes oldalon a (szinte teljesen) korlátozott gazdaság állapotai állnak. Álláspontunk

1944-ben nem kevesebbet állított, minthogy az állami beavatkozás akkori trendjei az egyéni szabadság megsemmisüléséhez, főként a vállalkozás szabadságának megsemmisüléséhez vezetnek.

²³ Andor László im. 2006. 79-82. o.

²⁴ Andor László im. 2006. 82. o.

²⁵ Andor László im. 2006. 92-96. o.

²⁶ Bővebben ld.: Palánkai Tibor: *Gondolatok a jelenlegi világgazdasági válság természetéről*. In Miszlivetz Ferenc: *Eredeti válságfelhalmozás*. MTA PTI, Budapest, 2009. 88-93. o.

szerint tehát a kapitalizmus eddigi történeti korszakai során egy inga mozgását követte le, s a szabadság nehezen meghatározható jelzője az irányadó az inga egyes végpontjainak értelmezésénél, amit az állami szerepvállalással és beavatkozással együttesen kell értelmezni.

Ezen ingapályán ugyanis, amikor a szabadság már önmagában nem tud áttörést, fejlődési csúcspontot hozni, vagy ezt a politikai-történelmi milió nem teszi lehetővé, akkor az állami beavatkozás az, ami az áttörést a beavatkozó, de egyben mindig gazdaságösztönző – vagy korrigáló – gyakorlattal előidézi.

A kapitalizmus kialakulásakor a szabadság erősen korlátozott, feudális láncok által béklyóban tartott állapotát láthatjuk, melytől ösztönösen, a társadalmi és politikai változásokkal összhangban indult el a fejlődés a szabadabb állapot, a szabadversenyes kapitalizmus felé. Akkor viszont, amikor ezen állapot történelmi visszasságai megmutatkoztak, az inga az ellenkező állapot felé lendült, s a szabályozott piaci kapitalizmus, államkapitalizmus, vagy épp szervezett kapitalizmus névvel illetett stádiumáig változott. Ezt az új helyzetet aztán szükségképpen az újbóli, ellentétes irányba ható lendülés váltotta fel, mely elvezetett a neoliberais, globális kapitalizmus korszakába, mely most már a lassan kiérlelt jogi garanciák részbeni feláldozása árán tudott csak újabb csúcspontokat biztosítani a kapitalizmus terjedése számára. Ezt a katonai tevékenységek kiszervezésének kérdése is megmutatta, valamint az arra adott különböző jogi- és állami reakciók az elmúlt években. Megítélésünk szerint, jelenleg épp megelői vagyunk az inga újbóli, ellentétes irány felé történő lendülésének, melyben az állam újból nagyobb szerepet kíván magának és a gazdaság ezzel arányosan újabb korlátok közé szorul.

Az ingaként leképzett fejlődési mozgásnak azonban legalább két aspektusa lehet. Az első a fent leírt szabadság szerinti fejlődési aspektus. A másik pedig a gazdaság és állam viszonyrendszere szerinti aspektus. Ez utóbbi dimenzió jól mutatja, hogy a szerepsúlyozódás nyilvánvalóan váltott, vagyis egyfajta „politikai váltógazdaság” alakult ki a kapitalista gazdaság szabadsága és az állami szerepvállalás gazdaságot korlátozó mértéke tekintetében, aminek történeti vázlata az alábbiak szerint ragadható meg.

III.1. A kapitalizmus kezdete – abszolutista állam

Akkor, amikor a kapitalizmus kialakulását a 16-18. századra datáljuk, szükségképpen az abszolutizmus korában találjuk magunkat, ami mint a feudalizmus válságjeleire²⁷ adott válasz jelent meg. „A válságok megoldásának az expanziós módja mindenütt politikai eszközöket igényelt, s megteremtette az abszolút monarchiák feltételeit...”²⁸. Ez idő tájt teljesebben ki tehát az ún. abszolút monarchiák Európa szerte, s a kapitalizmus vonatkozásában e korról kapcsolatban emeli ki Szigeti, hogy „a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet – benne a feudális abszolutista állam előkészítő szerepével – jelentette a nyugat-európai centrumban a kezdeteket.”²⁹ Ez az időszak az állam térnyerésének, a szakértelem beépítésének korszaka, melynek a kiterjedt adóztatás mellett fontos jellemzője, hogy „ekkorra lett elfogadott, hogy a nemzetgazdaságot politikai kérdésként kell kezelni, hogy a gazdaság egészét az irányítás és a szabályozás eszközeivel alá kell rendelni az állami politikának. Az első gazdaságpolitikai rendszer, melyet az abszolutizmus „avatott”, a merkantilista gazdaságfilozófiára épített

²⁷ Történelmileg nyilvánvaló, hogy a késő feudalizmus úgy a hatalomgyakorlás, mint a gazdaság és a szélesebb értelemben vett társadalmi szinten válságjelek sokaságával küszködött, aminek csak időleges megoldását jelenthették a gazdasági tér Európán belüli kiterjesztésére tett kísérletek.

²⁸ Takács Péter (szerk.): *Államelmélet I.* Szent István Társulat az Apostoli Szentzsék Könyvkiadója, Budapest, 2007. 113. o.

²⁹ Szigeti Péter i.m. 2005. 17. o.

rendszer volt.”³⁰ Ez az állam a hódítás politikáját már nem a késő középkor zsoldosaira alapozta, hanem újonnan felállított állandó hadseregekre, melyek fokozatosan kiszorították a pénzérdék szerint működő zsoldosságot és az állami erővel váltották azt fel. Az abszolutizmus a maga beavatkozó természetével és a korábnál jóval technika- és anyagigényesebb fejlett és folyamatos fejlesztést igénylő állandó haderejével ösztönözte a belső termelést, miközben korlátozta a behozatalt és tilalmazta a nemesfém kivitelt. Emellett a feltörekvő polgárság államgépezetbe integrálásával megalapozta a későbbi vállalkozói rétegek, a szakértő bürokrácia és a hivatásos haderő ki-, majd újratermelődését, valamint gyarmatosító politikájából fakadóan a társadalmi feszültségek expanzív levezetésével együtt a későbbi nagytőkés réteg kialakulását.

Annak ellenére, hogy az abszolutizmus önkénybe és néhol irracionálisba hajló³¹ hatalomgyakorlása társadalmi feszültségek, majd polgári forradalmak sorának forrásává vált, az állam és gazdaság viszonyában kiemelkedő jelentőséggel bírt. Az irányító, felügyelő állam a maga kiterjedt bürokráciájával, erőteljes adóztatásával az állami beavatkozás szélsőséges modelljeként is tekinthető,³² s ha állam és gazdaság viszonyának alakulásának változását egy inga pályájaként képzeljük el, akkor ez az állammodell az inga egyik szélső pontjához közel áll.

Ebből a szélsőponti helyzetből azonban a társadalmi gondolkodás, a gazdasági viszonyok kritikai szemlélete, de főként a mindent áthatni igyekvő felvilágosodás és a polgári szellemiség kimozdította az állam és gazdaság viszonyát. Ennek az elmozdulásnak elsődleges mozgatói az ipari és a polgári forradalmak voltak.

A felvilágosodás és a polgári forradalmak eszmeiségében a magántulajdon, a gazdasági egyenlőtlenségek kezelése, a feudális kööttségek megszüntetése és a polgári-gazdasági szabadság oszlopos helyet foglalt el, így nem tekinthető meglepetésnek, hogy például Angliában a Petition of Rights, a cromwelli időszak, majd a Bill of Rights is fontos alapjogokat és szabadságokat határozott meg a gazdaság és kereskedelem terén³³, illetve az állam gazdasági szerepvállalásának korlátozása tekintetében is meghatározónak tekinthetők ezen alkotmánytörténeti jelentőségű szabályok.³⁴

A polgári átalakulás, majd a forradalmak kora aztán visszafordíthatatlanul megváltoztatta az állami szerepvállalását képét, amit aztán az állam által részint garantált tulajdonviszonyok és gazdaságirányítási módszerek változása kellett, hogy kövessen az ipari forradalmak innováció és társadalmi hatásai nyomán.

³⁰ Mezey Barna, Sente Zoltán: *Európai Parlamentarizmus- és Alkotmánytörténet*. Osiris kiadó, Budapest., 2003. 185. o.

³¹ És itt csak említés szintjén citálendő az abszolutista uralkodók hatalmas adósságokat és sokszor háborúk sorát kirobbantó fényűzése, vagy akár az abszolút hatalom térbeli kiterjesztésének azon megalomániába hajló kül- és hadpolitikája.

³² Természetesen még mindig messze áll a legszélsőbb ponttól, a gazdaságot totálisan irányítani vágyó, a magántulajdont el nem ismerő, tervutasításos kommunista gazdaságirányítástól. Mégis fontos kiemelnünk, hogy az abszolutista hatalomgyakorlás állama az egyik szélsőséges állapotként értékelhető, persze csak annyiban, amennyiben elfogadjuk, hogy a kapitalizmus jellemzőinek keretei között megfér az abszolutista állam.

³³ Lásd: Mezey Barna, Sente Zoltán im. 2003. 210-220. o.

³⁴ Erről tanúskodik a Bill of Rights azon pontja, miszerint „hadügyekben és pénzügyekben a parlament dönt (az uralkodó békeidőben nem tarthat állandó hadsereget a parlament hozzájárulása nélkül és nem szabhat ki új adókat a parlament hozzájárulása nélkül)”. Lásd: http://hu.wikipedia.org/wiki/Bill_of_Rights_%28Anglia%29 letöltve: 2010.10.31.

III.2. A szabadversenyos kapitalizmus – minimális állam

A polgári átalakulások változatos képe a korai angol és németalföldi mintáktól a „klasszikus” francia forradalmi héven át a sajátos kelet-európai, feudális keretek között rekedt kismemesi polgárosodásig hol jobban, hol kevésbé, de a centrumban (tehát Nyugat-Európában, majd az USA-ban) mindenképp a kapitalista gazdaság kiteljesedése, szabadsága felé hatott.

A magántulajdon megerősödése, majd a vállalkozás szabadsága és nagytőke kialakulása egyre inkább teret követelt magának, s a liberális szabadságalapú gondolkodás uralta polgárosodó nemzetállamok világában megjelent a minimális állam teóriája, az éjjeliőr állam modellje. Ebben az állammodellben a véderő továbbra is állami, ám nem az uralkodóhoz, vagy uralkodó osztályhoz, hanem a nemzethez hűségese és lehetőség szerint – ahol ezt a geopolitikai szituáció engedte – költséghatékony és a hazai ipart és gazdaságot fejlesztő hatású.

A klasszikus liberális gazdaság államszemlélete szerint tehát a gazdaság önszabályozó, az államnak abba nem kell beavatkoznia, csupán a törvényes és alkotmányos kereteket kell biztosítania a zavartalan működéshez. A lényegében Adam Smith „láthatatlan kéz” elméletét leképző államszemlélet, tehát szinte totális ellentétét adta az abszolutizmus irányító államának, ami az ekkor még domináns gyarmatbirodalmak valóságában némileg meglepőnek hat.³⁵ Az éjjeliőr állam ugyanis csak a legszélsőségesebb esetekben avatkozott a szabad gazdaságba, persze tette mindezt úgy, hogy mindeközben maga is meghatározottá vált a gazdaság által, hiszen az állam működésének financiaális, gazdasági tényezőit is meghatározta a kialakult rendszer. Fontos azonban megjegyezni, hogy „a valóságban totális szabad verseny, »magára hagyott gazdaság« soha, sehol nem létezett. Az állam a legliberálisabb rendszerben is vállalt korlátozott, de fontos szerepeket. Ilyen volt például a pénzrendszer működtetése, a tulajdon biztonsága feletti őrködés, továbbá az infrastruktúra kulcsterületeinek védelme vagy fejlesztése (pl. vasút).”³⁶ Másabb megközelítésben ezt úgyis jellemezhetjük, hogy „...az 1860-as évektől legalább az 1929-33-as nagy világgazdasági válságig – a gazdasági rendszer a piac, végső soron pedig a fogyasztó utasításaihoz alkalmazkodva működik. [...] Az államnak csak azon tevékenységek és szolgáltatások – például a honvédelem, az oktatás, a köz- és vagyónbiztonság stb. – esetén kell közbelépnie, ahol a piac nem működik tökéletesen.”³⁷ E területek közül azonban a védelem terén az állam továbbra is erős maradt részben a gyarmati igények, részben a folyamatos kisintenzitású helyi háborúk miatt. Az államok e korszakban is jelentős számú haderőket tartottak fenn, melyek vonatkozásában egyre többet költöttek a felszerelési és kutatás-fejlesztési igényekre a versenyképesség megőrzése érdekében.

Mégis a szabadversenyos kapitalizmusban az állam visszahúzódott,³⁸ aminek gazdasági szempontból valóban megvoltak azon előnyei, hogy a kapitalista gazdaság a szabad verseny elve alapján bontakozhatott ki, és megindulhatott a szabad, többlettermelő, önszabályozó gazdasági élet. A másik oldalon azonban a visszahúzódás előbb a tudományok kritikai-elméleti szintjén, utóbb pedig a társadalmi indulatok szintjén is teret engedett az ellenirányú

³⁵ Lásd: Eric Hobsbawm: *A birodalmak kora (1875-1914)*. Pannonica kiadó, Budapest, 2004.

³⁶ Andor László im. 2006. 74. o.

³⁷ Csáky György: *A fejlesztő állam – új felfogásban*. In Csáky György (szerk.): *A látható kéz*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. 13. o.

³⁸ Természetesen ez a visszahúzódás a gazdaság közvetlen befolyásolása terén értendő, hiszen az állam feltételteremtő képessége és kötelezettsége nyilvánvalóan megmaradt. Elég csak arra gondolnunk, hogy a gyarmati világgal való gazdasági kapcsolat biztosítottságához az államnak nagyon komoly szerepvállalást kellett felmutatni úgy a hajózás szabályozása, mint a kalózkodás és a gyarmati forrongások elleni fellépés tekintetében.

erőknek, melyek a megnövekvő társadalmi ellentétekre, a pénzszemléletűség mindent átható jellegére, valamint a munkásosztály kizsákmányolására, az eliteken belüli összefonódásokra és a gazdaságilag is nagyban determinált világháborúkra alapultak.

Ezek a társadalmi és történelmi erők, melyek között a marxizmus éppúgy jelen van, mint a forradalmi leninizmus, illetve a világháborúk és az azokat követő szélsőséges elhajlások, végül az 1929-'33-as nagy gazdasági világválsággal tetőzve hoztak fordulópontot a gazdaság és állam viszonyában.

III.3. Szervezett kapitalizmus - beavatkozó állam

A XIX. század végétől a XX. század első harmadáig felhalmozódott társadalmi és politikai feszültség, a világegés hatásai, majd az ezeket hatásukban hatványozottan felerősítő nagy gazdasági világválság alapjaiban kérdőjelezte meg a gazdaság szabadságának, önszabályozó képességének koncepcióit, ezekkel együtt pedig nyilvánvalóan a minimális állam létjogosultságát is.

A válság kezelésének jegyében az állami beavatkozás fokozott megerősítését vitték véghez a legtöbb gazdaságban, aminek jellegét azonban nagyban befolyásolta az adott állam politikai helyzete. A New Deal koncepciójával fémjelzett amerikai mintájú szervezett kapitalizmus mellett a két világháború között megjelent a fasiszta korporativizmus,³⁹ vagy épp a bolsevik típusú tervgazdálkodás^{40 41} is, mint a korábbi gazdasági (és politikai) berendezkedés ellenhatása.⁴²

A korszak erőteljesen beavatkozó államában nagy szerep jutott a fegyveres testületeknek is, hiszen azok létszámnövelése és megerősítése a geopolitikai törekvések mellett a munkanélküliség csökkentésének és a társadalomnevelésnek egyaránt eszközeül szolgált.

A liberális állam- és kapitalizmus-felfogással szemben kirajzolódó ellenhatások, vagyis az inga ellentétes irányba való lendülése tekintetében azonban vízvonalas következett be a második világháború végével. A náci és fasiszta gazdaságirányítási rendszerek a politikai-hatalmi struktúra megsemmisülésével egyetemben váltak semmivé,⁴³ míg a kialakuló bipoláris, hidegháborús rendben a Szovjetunió elzárkózása évről-évre fokozódó valósággá vált. A meghatározó modell tehát a Nyugati centrum amerikai megoldások által fémjelzett, és a II. világháború után John Maynard Keynes nevéhez leginkább köthető szervezett kapitalizmust biztosító jóléti állam⁴⁴ modellje lett.

³⁹ „A korporativizmus osztály nélküli társadalmi szerkezetet feltételezett, amely különböző testületekre, korporációkra oszlik aszerint, hogy melyik milyen funkciót tölt be a társadalmi munkamegosztásban. A szervezeteket az állam teremti és jogosítja fel, hogy képviseljék minden egyes kategória érdekeit, de egyben erős társadalmi ellenőrzést is gyakorolnak a hozzájuk tartozó emberek fölött.” Forrás: *Politikai filozófiák enciklopédiája*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2003. 263. o.

⁴⁰ Amit a kor gondolkodóinak egy részével ellentétben azért nem kezelnék lehetséges alternatívaként, mert a II. világháború után már kirajzolódóban voltak a technikai fejlődés újabb hullámainak előjelei, melyek egyúttal magukban rejtették a globálissá válás valóságának előjeleit, hiszen olyan világban, ahol a vezető hatalmak a világ egészét osztyák fel titkos diplomáciájuk során Jaltában, ott nyilvánvaló, hogy az ezen hatalmak által preferált gazdaság előtt is nyitva áll a világ egésze. Ebben a megközelítésben pedig a kapitalizmust tagadó, úgy politikailag, mint gazdaságilag elszeparálódó kommunista séma nem tekinthető alternatívának.

⁴¹ Lásd: Ian Kershaw, Moshe Lewin: *Szocializmus és náciizmus*. Szukits kiadó, Budapest, 2005.

⁴² Lásd: Eric Hobsbawm: *A szélsőségek kora*. Pannonica kiadó, Budapest, 1998.

⁴³ Eltekintve a spanyol Francisco Franco tábornok és a portugál – pénzügyi szakemberből diktátorrá lett – Antonio de Oliveira Salazar diktatúráinak gazdasági berendezkedésétől, melyek azonban nem tekinthetők meghatározónak és nem kezelendők a centrum vonatkozásában sem ekként, mivel elszigetelődés és elkülönülés jellemezte ezeket.

⁴⁴ Welfare State, sozialer Staat, l'Etat social – az angol, a német és a francia nyelvben

A jóléti állam modellje a két világháború közti erőteljes szabályozó jelleggel és beruházó jelleggel rendelkező államhoz képest annyiban jelentett többet, amennyiben a szociális szerepvállalását megnövelte. Nyilvánvaló, hogy ez a fajta állam a gazdaság viszonylag szűkre szabott, a szabadverseny korszakkal ellentétes irányba ható, keretek közötti megtartását preferálta és igyekezett úgy beavatkozni, hogy egyúttal csökkenteni tudja – sok tekintetben tisztán politikai okokból – a társadalmi feszültségeket.

A jóléti állam intenzív adóztatással, normatív szabályozási erővel és adminisztratív korlátozásokkal jellemezhető leginkább, melyeket mindig kísér a szociális érzékenység, a paternalizmus, a bővülő alapjogok által megkövetelt fokozódó állami szerepvállalás. Ez a szemlélet nyilvánvaló, hogy számos ellenvéleményt tudhatott magáénak, így például a Hayek⁴⁵ és Friedman által képviselt neoliberais gondolkört.

Összességében elmondható, hogy „az állam makrogazdasági szereplővé válása, a kormányzati kiadások jelentős megnövekedése, az összkereslet-össz kínálat állami szabályozása, továbbá a kontraciklusos keynesianus gazdaságpolitika új helyzetet jelentett a szabadverseny korszakhoz képest. A kiterjedt redisztribúció következtében az állam lett a gazdaságban a legnagyobb pénzköltő.”⁴⁶

Ez a rendszer pedig nem csupán jóléti karakterének elszabadult kiadásai, hanem a kereslet-kínálat szabályozása terén megmutatkozó lépései nyomán is, komoly fenyegetéseket rejtett magában úgy az államok költségvetése, mint a technikai forradalom előtt álló gazdaság működése tekintetében. Ezt végül az 1970-es évek ki is teljesítették, a különböző válságjelenségek és a globalitás kiteljesedésének első hullámaival. Ez pedig nyilvánvalóan új helyzetet kellett, hogy teremtsen, vagyis az ingának újból más irányba kellett lendülnie.

III.4. Globális kapitalizmus - neoliberalis állam.

A technikai forradalmak, valamint a jóléti állam nemzetállami szinten szabályozni kívánó fellépésével szembeni erőhatások a kapitalizmus új korszakát, a neoliberalis eszme terjedését és a valóban globálissá váló kapitalizmus létszakaszát jelentették. Ebben az időszakban, az 1970-es évektől egészen a kétezres évek második feléig, a rendszer újból a gazdasági szabadság, az állami korlátok leépítése, az állam dezetatizációja és deregulációja felé mozdult el.

„A globális kapitalizmusban immár nem finánciókéként, tehát nem a banktőke és az ipari tőke összeolvadásaként, s nem is a nemzetállami keretek között szabályozó államhatalom által, hanem a tőkés termelés összefolyamatát az európai értelemben vett neoliberalis politika révén dezetatizálja, deregulálja a polgári osztályuralom új formája. [...] Mindazon által az állam ebben a korszakban sem tűnt el, de a korábbiakhoz képest lényeges funkció változnak meg.”⁴⁷

Ahogy a neoliberalis jelző is mutatja, az inga újra az egykori liberális (minimalista) koncepció felé lendült. Azonban fogalmilag fontos, hogy ami neo- az nem csupán időben később megújuló, hanem tartalmilag is változó irányzat. Innen nézve a neoliberalizmus (részben talán a hidegháború kényszerítő ereje, részben pedig a realista szemlélet okán)

⁴⁵ Hayek az „Út a szolgáshoz” c. munkájában nem kevesebbet állít, mint hogy az állami beavatkozás mindenkor nagyobb kárt hoz, mint hasznot, illetve, hogy az állam korában megtapasztalt beavatkozása az egyéni szabadságot korlátozza, felemészti. Álláspontját a szovjet és nemzetsocialista gazdaságirányító beavatkozás példaira alapozta, s úgy vélte nem szabad abba az irányba fordulni, ahol az állam beavatkozik a gazdaságba, mert ott öngerjesztő folyamatok indulnak, melyeknek végpontja a szélsőséges gazdaságirányítás, a „szolgáshoz”.

⁴⁶ Szigeti Péter im. 2005. 27. o.

⁴⁷ Szigeti Péter im. 2005. 22. o.

átlátta, hogy nem lehet visszatérni a minimális állam koncepciójához, az állami szerepvállalásból bizonyos garanciális jellegeknek fenn kell maradnia, ilyen például a jóléti modellből fennmaradó társadalmi egyenlőtlenségekkel szembeni fellépés, a versenyszabályozás, illetve a gazdasági tevékenységek szankciós zárkövekkel való ellátása.

Mégis a neoliberális korszak valami egészen nagy változást hozott a védelem tekintetében. Az államok védelmi költségvetésének és védelmi erőinek drasztikus csökkentése valósult meg, ami idővel aztán egy erőteljesebben terjeszkedő hadiiparnak, másrésről a katonai szolgáltató iparnak nyitott teret, vagyis a védelmi tevékenységek kiszervezésének. Ezzel a neoliberális korszak nemhogy az éjjeliőr állam korának gondolataiig tért vissza, hanem egészen a késő feudalizmusig, ahol a közhatalom fegyveres garanciája a megfelelő tőkeerő alapján, igaz akkor zsoldosokkal, érvényesült. A neoliberális ethosz tehát visszacsempészett valamit a késő feudalizmusból, ami nem másként írható le, mint az állam legitim fizikai erőszak-monopóliumának piaci kiszervezésével.

Persze mindemellett ki kell emelni, hogy az állam visszahúzódása egy olyan korszakban valósult meg, amikor maga a tőke, maga a kapitalista gazdaság a technika folyamatos és rohamos fejlődése révén egyszerűen át tudta lépni az államhatárokat. Ilyen körülmények között a visszahúzódó államok, bár létrehozták idővel a globális szinten funkcionáló világgazdasági szuperstruktúrákat, mégis önkorlátozásuk vállalása okán, nyilvánvalóan az állami irányból eredő fellépések korlátozását is kiviteleztek.

Az új gazdasági sémában az állam szerepét egyre inkább leértékelték,⁴⁸ s egyre inkább a nemzetközi szint szuperstruktúráira (IMF, Világbank, WTO, stb.), illetve magukra a multinacionális gazdasági szereplőkre helyezték a hangsúlyt a cselekvés lehető legnagyobb szabadsága mellett. Ez utóbbi megnyilatkozásaiként értékelhetők a katonai és biztonsági magánvállalatok is.

A kapitalizmussal velejáró válságjelenségek azonban nem váltak semmivé az újabb modell- és szemléletváltással, sem a nyugati privatizációs forradalommal, sem a posztkommunista térségek privatizációs hullámaival, sem pedig a különböző kiszervezési hullámokkal. Tényszerű persze, hogy az állam korlátozott jóléti karaktere, valamint a nagyrészt védőhálóként és mérsékelt szabályozóként működő nemzetközi csúcsintézmények tompították a ciklikusan visszatérő válságok élet, mégis a 2000-es évekre,⁴⁹ már a vezető gazdaságok, így például az USA, tekintetében is felsejlettek egy mélyebb, a növekedés végessége és a különböző pénzügyi ügyeskedések okán megjelenő válságjelenségek. Ezek végül, elkerülhetetlenül a 2008-as amerikai hitelválsággal induló, világgazdasági válsággá növekvő recesszióval váltak globális realitássá, felvetve az újabb modell váltás szükségességének kérdését és a neoliberális konstrukciók újragondolásának kötelmét.

⁴⁸ Kiemelendő, hogy „... a privatizáció-dereguláció-liberalizáció „szentháromságának” erőteljes érvényesülése még a fejlett országokban sem jelentette az állam teljes kivonulását a gazdasági életből, és semmiképpen sem eredményezett „gyöngé államot”. Csáky György im. 2009. 19. o.

⁴⁹ Sokatmondó talán, hogy a 9/11 kapcsán utóbb megjelenő, a terrorizmus elleni háborút bíráló tanulmányok újra meg újra felhívják a figyelmet arra, hogy az Egyesült Államok ez idő tájt, már érezhető gazdasági nehézségekkel küzdött, melyeknek időleges elodázására egy háború viszonylag jó tünteti kezelésként jelentkezett.

III.5. A globális válság, mint egy újabb átlendülés nyitánya

A jelenleg zajló válság számos ellenlépést és reakciót váltott ki,⁵⁰ melyek aztán a neoliberalizmus egésze ellen irányuló hatást fejtettek ki, górcső alá vonva annak számos valóban neuralgikus kérdését és megoldását, köztük a védelmi kiszervezés kérdését is. Tudva lévő azonban, hogy már a jelenlegi válság előtt is voltak kritikai hangvételek úgy a kapitalizmus mindenhatóságával, mint az államok szerepvállalásának visszafogottságával szemben.

A mostani válság tehát nem kirobbantója valami nagy horderejű és átfogó változási folyamatnak, hanem csupán a meglévő táptalajon történő növekedés felgyorsítója. Az inga átfordulásával újra az állami szerepvállalás növekedéséhez érkeztünk, ami szükségképpen modell- és szemléletváltással megy majd végbe.

Lényegét tekintve a hidegháború végével a nyugati centrumban uralkodó modellnek egy átfogó racionalizálással párhuzamosan kellett volna teljesen globálissá válnia ahhoz, hogy semmilyen formában ne kérdőjeleződhessen meg. Ezzel az állam és gazdaság viszony elvi éllel kitört volna az ingamozgás történelmi kereteiből és a gazdasági dominancia tovább erősödése felé mozdult volna.⁵¹ Látnunk kell, hogy a nyugati típusú neoliberális kapitalizmussal szemben különböző életképes variánsok jelentek meg, melyek közül csak egyetlen, és nyilván túlpropagált, példa a kínai „államkapitalizmusként”⁵² aposztrofált megoldás, hiszen ott vannak még a szintén főként Ázsiában (és másabb aspektusban Latin- és Dél-Amerikában) megjelenő fejlesztő államok,⁵³ illetve a különböző integrációk is.

Fontos emellett azt is hangsúlyozni, hogy a neoliberális korszak, mint minden korszak egyébként, a szélsőségesedés útjára lépett. Nem csupán a jelentősen erősödő korrupció, a társadalmi olló tágulása, vagy épp a pénzügyi spekulációkból táplálkozó lufi-kritikák miatt kell ezt kiemelni, hanem azért is, mert a gazdasági szereplők olyan területeket is igyekeztek a profitabilitás terrénumába vonni, melyek klasszikus állami karakterrel bírnak, s melyeknek társadalmilag kulcsjelentősége van. Ennek típuspéldái az oktatási, az egészségügyi és végső soron a védelmi kiszervezés.

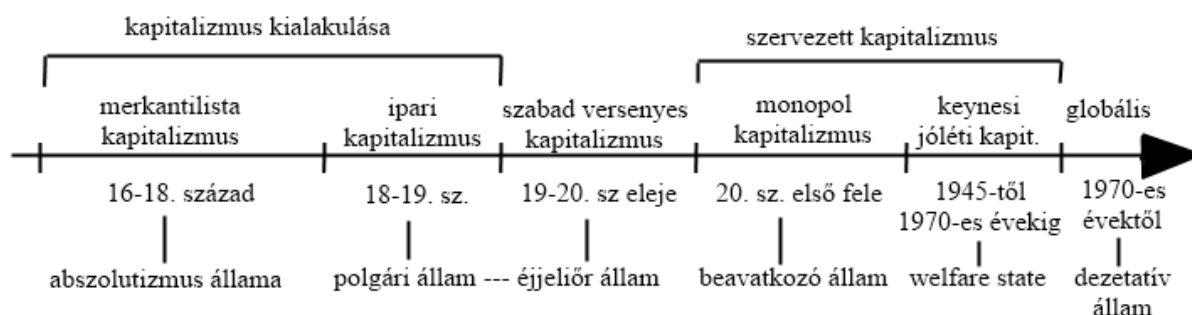
⁵⁰ Csak előjáróban lehet megemlíteni a bankmentések különböző módozatait és az állami szerepvállalás már akkor érezhető hosszú távú megerősödését, az egyre terjedő bankadót, a pénzügyi felügyelet megerősítését, vagy épp a közös európai pénzügyi felügyelet megszervezését.

⁵¹ Fontos azonban kiemelni, hogy a történelem nem ismeri a „ha” lehetőségét, és ha csak a feltételezések szintjén gondoljuk végig, hogy mi történhetett volna akkor, ha a Nyugati centrum állam és gazdaságmodellje a globalitás egészét magáénak tudhatta volna, akkor is beláthatjuk történelmi ismereteink alapján, hogy társadalmi, politikai, nemzeti-etnikai, stb. okokból a rendszer akkor is meghasadhatott volna egy háború, vagy forradalmi hullám kialakulása révén.

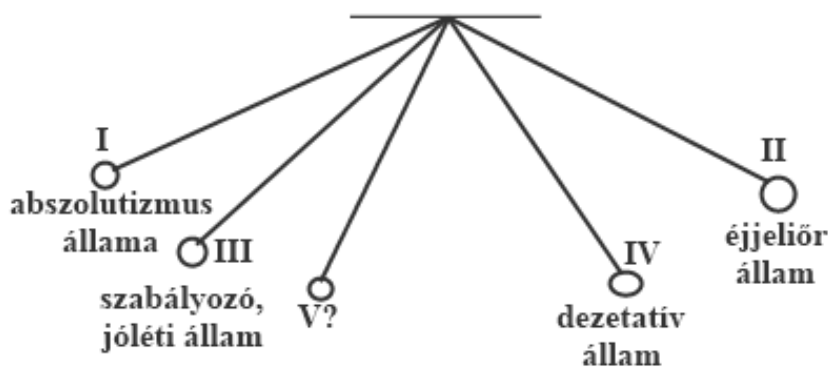
⁵² Ezzel kapcsolatban Immanuel Maurice Wallerstein professzor a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen ez évben tartott előadása alkalmával kérdésre elmondta, meggyőződése szerint nincs olyan, hogy államkapitalizmus, mivel a „kapitalizmus az kapitalizmus” és még ha nem is totálisan egységes ott ahol funkcionál, vannak olyan alapvető jellemzői, melyek hiányában nem beszélhetünk kapitalizmusról, s ezért a kínai modell nem nevezhető igazán kapitalizmusnak.

⁵³ „A klasszikus fejlesztő állam (azaz a fejlesztő állam, ahogyan az a hatvanas-hetvenes években működött) devizakorlátozásokkal és aktív árfolyampolitikával kísérelte meg elkerülni a külkereskedelmi cserearányok romlását. [...] A fejlesztő állam alapvetően iparfejlesztő állam volt, amennyiben az állam hosszabb távú strukturális preferenciái között kitüntetett szerepet játszott a ... helyben termelt nyersanyagok és nyerstermékek feldolgozásának támogatása – akár az állami szektor kibővülésének keretei között is. [...] A „tervrationális” avagy fejlesztő állam tudatosan igyekezett beavatkozásaival hatni a gazdasági fejlődés menetére. [...] Kelet- Ázsia (és Európa) sikeres fejlesztő államaiban átfogó oktatási és szakképzési reformokat hajtottak végre, folyamatosan nagy súlyt helyezve a műszaki és természettudományos képzésre és a szakképzés folyamatos fejlesztésére.” Csáky György im. 2009. 18-30. o.

Mindezen államtörténeti folyamatok jól összevethetők a kapitalizmus fejlődési ívével, s mindezekből úgy vélem jelentős következtetések vonhatók le a védelmi kiszervezésre nézve is.

Állam és gazdaság viszonyrendszerének kronológiai ábrája

Az állammodell változás ingamozgása

IV. Zárszó helyett: A védelmi kiszervezés történelmi tükrében

A kapitalizmus fejlődési ívének és az állammodellek változásának szinoptikus vizsgálata azt mutatja, hogy a modern állam fegyveres védelmének piaci érintettsége minden változásnál módosult ugyan, de a főtevékenységek a modern állam időszakában soha nem kerültek még piaci kiszervezésre. A zsoldosság pénzalapú intézménye a premodern állam sajátja volt, ami a kellően szervezett és kellően stabil államiság hiányára volt visszavezethető.

Innen nézve a védelmi tevékenységek kiszervezése akár kétségbe ejtő fordulatnak is tekinthető, amit meglátásunk szerint csak minimálisan csökkent az a tény, hogy a kétezres évek második felétől egyre jelentősebb igény mutatkozik a szabályozási vákuum betöltésére és a kialakult neuralgikus jogi és szervezési kérdések hathatós orvoslására. Minimális ez a hatás, hiszen a fegyveres tevékenységek kiszervezése egyrészt példátlan történelmi fordulatot jelent, másrészt pedig – ahogy ezt a különböző kritikus atrocitások már megmutatták – jelentősen ellene hatottak a második világháború után újabb nagy felíveléssel fejlesztett garanciarendszerek, amely az állam fizikai erőszak monopóliumát hivatott a jogállamiság kritériumai és az emberi jogok védelme mentén korlátozni.

A védelmi kiszervezés tekintetében tehát elgondolkodtató ez a történelmi fordulat, amellyel kapcsolatban azt is ki kell emelni, hogy még ha a mögötte lévő gazdasági előnyök nem is megfelelően igazoltak, a politikai érdekek és a piaci igények annál inkább érhetőek az expedíciós képességek körében. Szükségesnek mutatkozik egyrészt a szabályozási hiányosságok mielőbbi korrigálása, másrészt pedig annak a tudományos újragondolása,

hogyan a védelmi kiszervezés egy nagy történelmi fordulat vadhajtása csupán, vagy egy létjogosultsággal bíró intézményi gyakorlat, amelyet csupán megfelelő mederbe kell terelni.

Véleményünk szerint a történelmi mozgásív és az azzal párosuló erőszakkitörések nem a védelmi kiszervezés létjogosultságát erősítik, mivel az az állam, amely a normál állapotban is piaci alapon kiszervezi a védelmét – tehát nincs megfelelő tárgyi, vagy személyi feltételek birtokában – az csak nehezen és kérdésesen tudja ellátni fő feladatát az esetleges és nem várt rendkívüli állapotok idején.

Felhasznált irodalom

- Andor László (szerk.): *Világgazdaság*. Pannonica kiadó, Budapest, 2006.
- Christopher Spearin: *Not a „real state”?* In *International Journal* 2005. Autumn. 1093-1112. o.
- Csáky György: *A fejlesztő állam – új felfogásban*. In Csáky György (szerk.): *A látható kéz*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009.
- Dan Guttman: *Governance by contract*. In *Public Contract Law Journal* Vol. 33. No. 2. 321-360. o.
- Dino Kritsiotis: *Mercenaries and the privatization of warfare*. In *The Fletcher Forum of World Affairs* Vol. 22. No. 2. 11-25. o.
- Doug Brooks, Jim Shelvin: *Reconsidering battlefield contractors*. In *Georgetown Journal of International Affairs* 2005 Summer/fall 103-112. o.
- Eric Hobsbawm: *A birodalmak kora (1875-1914)*, Pannonica kiadó, Budapest, 2004.
- Eric Hobsbawm: *A forradalmak kora (1789-1848)*. Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1964.
- Eric Hobsbawm: *A szélsőségek kora*, Pannonica kiadó, Budapest, 1998.
- F. A. von Hayek: *Út a szolgáshoz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- Farkas Ádám, Horváth Livia, Kálmán János: *Adalékok a katonai tevékenységek kiszervezésének megítéléséhez*. In Keserű Barna Arnold (szerk.): *Quot capita, tot sententiae, A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete I.* Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Győr, 2010. 220-242. o.
- Farkas Ádám, Kálmán János: *A katonai tevékenységek kiszervezésének nemzetközi jogi és felelősségi kérdései*. In Farkas Ádám, Németh Imre, Konczosné Szombathelyi Márta, Szabados Eszter (szerk.): *Optimi Nostri – Díjnyertes Tudományos Diákköri Dolgozatok 2013*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2013. 25-44.o.
- Farkas Ádám: *Régi és új harca: A védelmi tevékenységek kiszervezései* In *Közjogi Szemle* 2013/2. szám, 59-66. o.
- Herbert M. Howe: *Global order and the privatization of security*. In *Fletcher Forum of World Affairs*, 1998. Summer. 1-10. o.
- Hitseker Mária (szerk.): *Politikai filozófiák enciklopédiája*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2003.
- Ian Kershaw, Moshe Lewin: *Sztálinizmus és náciizmus*. Szukits kiadó, Budapest, 2005.
- Immanuel Wallerstein: *Bevezetés a vilárendszer-elméletbe*. L'Harmattan, Budapest, 2010.
- Jackson Nyamuya Maogoto: *Subcontracting sovereignty*. In *The Brown Journal of World Affairs* 2006. Fall/Winter. 147-160. o.
- Kateri Carmola: *Is's all contract now: Private Military Firms and a Clash of Legal Culture*. In *The Brown Journal of World Affairs*, 2006 Fall/Winter, 161-173. o.
- Matthew Moten: *Out of order*. In *Foreign Affairs* 2010. Szeptember/October. 2-8. o.
- Mezey Barna, Sente Zoltán: *Európai Parlamentarizmus- és Alkotmánytörténet*. Osiris kiadó, Budapest, 2003.
- Palánkai Tibor: *Gondolatok a jelenlegi világgazdasági válság természetéről*. In Miszlivetz Ferenc: *Eredeti válságfelhalmozás*, MTA PTI, Budapest. 2009.

Pap András László: Megjegyzések a nemzetbiztonsági intézkedések kiszervezésének módszertanához. In *Állam és Jogtudomány* 2011/3.szám. 351-359. o.

Pap András László: Privatizált közfeladatok. In *Beszélő* 2007/11. szám. 36-50. o.

Paul C. Light: *Outsourcing and the true size of government*. In *Public Contract Law Journal* Vol. 33. No. 2. 311-320. o.

Steven L. Schooner: *Contractor atrocities at Abu Ghraib*. In *Stanford Law & Policy Review*, Vol. 16. No. 2. 557-572. o.

Szigeti Péter: *Világrendszernézőben*. Napvilág kiadó, Budapest, 2005.

Takács Péter (szerk.): *Államelmélet I.* Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007.

Varga Krisztián: *Civilek a harcmezőn*. MKI Tanulmányok 2009. <http://www.kulugyiintezet.hu/pu b/displ.asp?id=MACSKB> (2011.11.16)

Zoe Salzman: *Private military contractors and the taint of a mercenary reputation*. In *Journal of international law and politics* Vol. 40:853. 853-892. o.